
תְּמָאָה וּדְבִשׁ *boter en honing*, Jesaja 7:15

Grofweg twee interpretaties¹:

1. Het eten van boter en honing moeten we opvatten als een aanduiding van een moeilijke tijd met veel tekorten, zodat er **geen graanproducten** beschikbaar zijn. Deze uitdrukking houdt dan verband met de Assyrische onderdrukking. De overlevenden zullen overgaan van de agrarische naar de nomadische levenswijze, waardoor melkproducten en honing worden gegeten.
2. We hebben hier te maken hebben met een periode van **grote overvloed** die de messiaanse vorst beleeft. Deze uitleg wordt opgeroepen door de vergelijking met 'het land van melk en honing'. Ook zijn deze voedingsmiddelen elders tekenen van overvloed.

¹ M.J. Paul et.al., *Bijbelcommentaar Hooglied | Jesaja* (SBOT 9), Veendendaal 2012, 225

Waar in de Joodse geschriften

חֶמְצָה of חֶמָּה komt voor in Gen. 18:8, Deu. 32:14; Rich. 5:25, 2Sam. 17:29; Jes. 7:15; 7:22 (2x), Job 20,17; 29,6; Spr. 30:33.⁶

Dalman stelt dat er in de oudheid geen *boter* gemaakt werd.⁷

1. חֶמְצָה komt in de Mischna niet voor.
2. Pas in latere Midrasch zoals 1. M. 18,8 heeft חֶמְצָה drie kwaliteiten, die zich door hun percentage melk onderscheiden.

⁶ G. Lisowsky, *Konkordanz zum Hebräischen Alten Testament*, Stuttgart ²1958, 503

⁷ Gustaf Dalman, *Arbeit und Sitte in Palästina, Band IV, Brot, Öl und Wein*, Hildesheim ²1987, 149

Hoe te vertalen

Volgens Spreuken 30:33 brengt מִיֵּץ⁸ van de melk op een zelfde manier תְּמָאָה voor als dat מִיֵּץ de neus doet bloeden.

- **Sa'ada** denkt aan verse boter die door het schudden van melk ontstaat. De **Syrische** vertaling van Spreuken 30:33 spreekt van het '**vet van de melk**' als oorsprong van boter. Daarom is het beter niet als 'persen' te vertalen, maar moet תְּמָאָה vooral opgevat worden als 'het beste van de melk'.⁹
- **Kraus** stelt dat תְּמָאָה in Spreuken 30:33 ontstaat door stoten. Het resultaat is dan een soort **kwarkkaas**. Van de bereiding van boter door stoten wordt nergens meer details meegedeeld. Het wordt wel vertaald door "het stoten van melk laat boter voortkomen"¹⁰
- **König** en **Volz** kiezen voor de term '**verdikte-melk**' maar Dalman denkt dat de term 'boter' beter is, al moet de boter niet in te vaste vorm gedacht worden.

⁸ מִיֵּץ komt alleen hier in het OT voor

⁹ Dalman, *Arbeit und Sitte in Palästina, Band VI*, 309

¹⁰ Aldus een vertaling van Sa'adja volgens Dalman. Zie Dalman, *Arbeit und Sitte in Palästina, Band V, Webstoff, Spinnen, Weben, Kleidung*, Hildesheim ²1987, 194

Hoe te interpreteren

- **Greßmann** ziet melk en honing als messiaans voedsel en hoofdvoedsel voor de eindtijd. In Babylon werden melk en honing in de cultus gebruikt. Wie Jesaja 7:14 messiaans-eschatologisch duidt zal vers 15 vaak zo willen uitleggen. Echter er zijn ook andere stemmen die deze melk en honing juist niet als paradijsspijs zien maar als armzalige kost van nomaden.¹¹
- **Dalman** ziet de overvloed aan melk als het vooruitzicht dat Immanuel als kind in het verlaten land van תְּמָאָה וְדָבֶשׁ boter en honing leeft.¹²
 - Honing en boter worden de goddelozen onthouden (in Job 20:17).
 - Het hebben van één koe en twee schapen is het vooruitzicht van iedere bewoner. (Jes. 7:21).
 - Brood en meel ontbraken in de jeugd van Immanuel omdat in het land de akkerbouw vernietigt was.

¹¹ Hans Wildberger, *Jesaja 1-12*, (BKAT) Neukirchen-Vluyn 21980, 296

¹² Dalman, *Arbeit und Sitte in Palästina, Band VI*, 308

Hoe te bereiden

- Volgens Kraus was חֶמְצָה zowel boter als **zure melk**. Ook Dalman volgt die lijn omdat boter uit gezuurde melk gemaakt werd.
 - Men liet verse melk een nacht in een schapenvacht een zuren en stremmen, goot ze dan in een soort boterslang die men op de knieën urenlang schudde totdat er boter ontstond.¹³
 - De moderne equivalent volgens Ross het roeren van verse melk in een geitenvel met daarin nog overgebleven stolsels van de vorige bereiding.¹⁴

¹³ Dalman, *Arbeit und Sitte in Palästina, Band VI*, 296

¹⁴ J.F. Ross, 'Curds', in: G.A. Buttrick et al. (eds), *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, vol. 1, Nashville 1962, 749

דָּבֶשׁ honing in de Bijbel bestaat uit drie varianten¹⁵:

1. Een dikke vruchten siroop
2. Wilde honing
3. Huisbijen (van Hellenistische periode)¹⁶

De honing en boter die gegeten worden door het kind Immanuel presenteren waarschijnlijk niet het voedsel van de goden maar het voedsel van de armoede, een nomaden dieet. Vers 22 gebruikt echter de metafoor van boter weer als beeld van materiele overvloed.¹⁷

Voor de Arabieren is boter en honing vandaag nog een begerenswaardige lekkernij.¹⁸

*Apis mellifica*¹⁹

¹⁵ J.F. Ross, 'Honey', in: G.A. Buttrick et al. (eds), *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, vol. 2, Nashville 1962, 638

¹⁶ J.F. Ross, 'Bee', in: G.A. Buttrick et al. (eds), *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, vol. 1, Nashville 1962, 373

¹⁷ Ross, 'Curds', 749

¹⁸ Hans Wildberger, *Jesaja 1-12*, (BKAT) Neukirchen-Vluyn ²1980, 296

¹⁹ Grzimek e.a. *Het Leven der Dieren, Deel II, Insecten*, ²1974 Utrecht, 600

Voorlopige conclusie

- De term 'boter' is op zich een goede keuze, al moet de boter niet in te vaste vorm gedacht worden.
- Overvloed aan melk is het vooruitzicht dat Immanuel als kind in het verlaten land van חֲמֻצָה וְדָבָשׁ boter en honing leeft. Brood en meel ontbraken in de jeugd van Immanuel omdat in het land de akkerbouw vernietigt was.

Hoe te eten

Op 16 april 2012 gaf Mirjam Verschoof een presentatie over תּוֹמָאָה boter uit Genesis 18:8. Zij deelde toen tompoezen uit omdat deze in de buurt komen van de תּוֹמָאָה boter. In navolging daarvan krijgt u vandaag ook tompoezen, maar dan met 2 varianten:

1. Tompoes **met honing**: de moderne variant op Jesaja 7:15
2. Tompoes **met mentha**: de moderne Ugaritische variant

mentha piperita